

GRANICE PROSTIRANJA I VERTIKALNA STRATIGRAFIJA ARHEOLOŠKOG NALAZIŠTA GRAD – STARČEVO

MAJA ŽIVKOVIĆ

Arheološko nalazište Grad-Starčevo kod Pančeva, otkriveno je eksploatacijom zemlje, potrebnom za izradu cigle, 1912. godine pa je radom ciglane do 1919. godine u Narodni muzej u Beogradu i Narodni muzej Pančevo, dospeo veliki broj arheoloških nalaza (Fewkes V.J., Goldman H., Ehrich R., 1933., 35). Taj eponimni lokalitet kulture starijeg i srednjeg neolita rasprostranjene na prostoru centralnog Balkana nalazi se oko 3 km udaljen od leve obale Dunava i oko 8 km jugoistočno od Pančeva (karta 1).

Prva sistematska iskopavanja nalazišta Grad - Starčevo obavljena su 1928. godine pod rukovodstvom dr Miodraga Grbića kustosa Narodnog muzeju u Beogradu (Garašanin D., 1954., 7). Istraživanje 1931. godine bilo je probno sondiranje koje je M. Grbić vršio u saradnji sa predstavnicima Američke arheološke škole za praistorijska istraživanja (American School of Prehistoric research) (Tasić, D., 2005., 11). Naredne godine Narodni muzej u Beogradu vršio je obimna sondažna istraživanja pod rukovodstvom dr Vladimira Fjuksa (V.J.Fewkes) - direktora Univerzitetskog muzeja u Filadelfiji (University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology), i u saradnji sa grupom stručnjaka iz Pibodi muzeja na Harvardskom univerzitetu u Kembridžu (Peabody Museum of Archaeology and Ethnology at Harvard University) (Fewkes V.J., Goldman H., Ehrich R., 1933., 33). Narodni muzej u Beogradu nastavio je rad na lokalitetu tek 1969/70. godine i tada su u saradnji sa Smitsonian institutom (Smithsonian Institute) obavljena reviziona iskopavanja (karta 2) (Garašanin D., 1984., 13).

Arheološko nalazište Grad-Starčevo zaštićeno je na predlog Narodnog muzeja Pančevo rešenjem Zavoda za zaštitu i naučno proučavanje spomenika kulture APV¹.

Za arheološko nalazište od izuzetnog značaja proglašen je 1990. godine². Tom prilikom nisu jasno definisane granice nalazišta, niti pod režim zaštite stavljena njegova zaštićena okolina³.

¹ Rešenje broj: 238 od 8. aprila 1957. godine, Sl. Glasnik NRS br. 22, od 18. 05. 1957.

² Sl. Glasnik RS br. 16, od 31. 12. 1990.

³ zaštićena je samo parcela br. 3439 K.O. Starčevo (potes u selu poznat kao Rit - Džombe) koja je, već pomenutim radom ciglane s početka veka, bila gotovo sasvim devastirana.

Rekognosciranjem okoline lokaliteta 1997. godine Marin Brmbolić, tada arheolog u Zavodu za zaštitu spomenika kulture u Pančevu, utvrdio je granice zaštićene okoline, ali je dalji rad na prikupljanju dokumentacije potrebne za Akt o utvrđivanju granica zaštićene okoline nalazišta obustavljen zbog nedostatka finansijskih sredstava.

Zavod za zaštitu spomenika kulture u Pančevu je dobio je 2003. i 2004. godine deo sredstava za projekat Arheološka istraživanja okoline arheološkog lokaliteta Grad Starčevo radi utvrđivanja granica zaštićene okoline nalazišta.

* * *

Prvom arheološkom kampanjom tog projekta, jula 2003. godine,⁴ potvrđena je istočna i pomerena južna granica zaštićene okoline ka jugu (sonde: 4, 1 i 3 iz 2003. - karta 2), a konstatovan je i bogati kulturni sloj starčevačke kulture van zaštićene parcele samog nalazišta što bi moglo da bude razlog pomeranja granice arheološkog nalazišta na delove parcela na istoku (sonda 2 iz 2003. - karta 2).

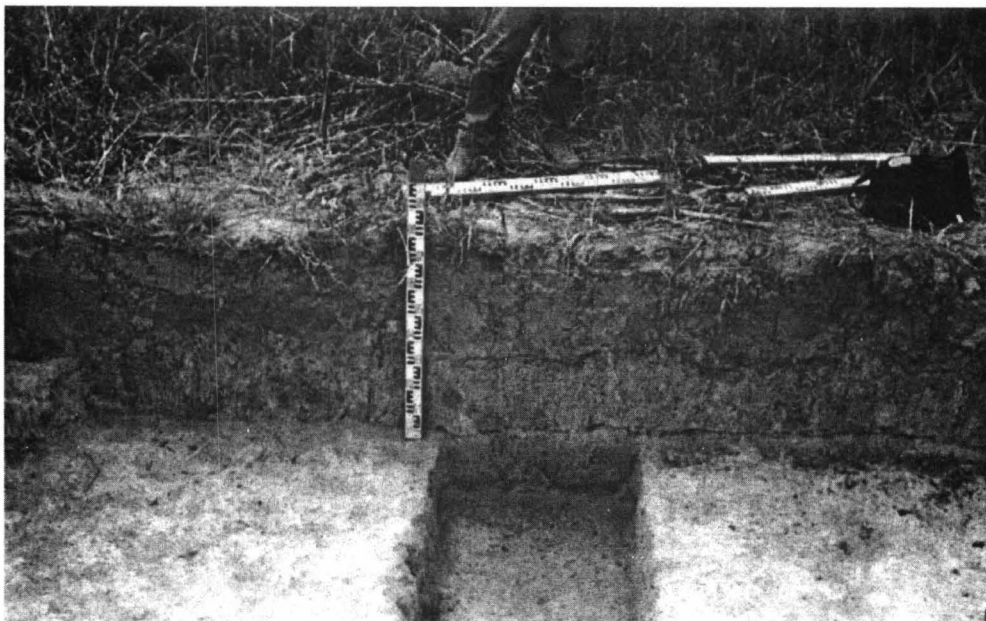
Druga arheološka kampanja, juna 2004. godine⁵, rezultirala je potvrdom severne granice zaštićene okoline (sonda 4 iz 2004. - karta 2), kao i saznanjem o prostiranju naselja van granice zaštićene parcele nalazišta, ka istočnoj (sonda 5 iz 2004. - karta 2) i severo-istočnoj granici zaštićene okoline (rovovi: 1, 2 i sonda 3 iz 2004. - karta 2).

Sonda 3 i rov 4 iz 2003. godine i sonda 4 iz 2004. godine svojim plitkim ukopom (zdravica na dubini od oko 0.50m) i malim brojem arheoloških nalaza, različitih perioda, daje južnu granicu zaštićene okoline nalazišta (slika. 1), i potvrđuju istočnu i severnu granicu određenu rekognosciranjem 1997. godine.

U sondama 1 i 2 iz 2003. (karta 2) vertikalna stratigrafija je gotovo identična. Gornji otkopni slojevi, do prosečne dubine od 0.40m (I, II, o.s. sloj obrađivane, rastresite zemlje, mrke boje - humus), sadrže mali broj sitnijih fragmenata keramičkih posuda iz različitih perioda (antika, sarmatski period, gvozdeno doba, srednje bronzano doba i starčevačka kultura) koji su tu dospeli obradom zemlje iz nižih slojeva (skice 1 i 2, tabla 1).

⁴ Rukovodilac Radova - M. Živković, arheolog; stručni konsultant - mr D. Madas, arheolog; arh. tehničar - T. Kartali i dva studenta arheologije.

⁵ M. Živković, arheolog - Rukovodilac Radova, dr D. Antonović, arheolog-stručni konsultant, T. Kartali, arh. tehničar i tri studenta arheologije.

Slika. 1, sonda 3/2003 - zapadni profil

Period intenzivnog života u naselju prati se u nižim otkopnim slojevima tih sondi (III, - VII o.s.).

Na prosečnoj dubini od 0.40 - 0.70m (sloj rastresite zemlje tamno mrke boje) procenat pokretnih nalaza starčevačke kulture veći je u odnosu na prethodne slojeve, a nalazi iz mlađih perioda su gotovo zanemarljivi.

Od prosečne dubini 0.70m pokretni nalazi starčevačke kulture su znatno brojniji, fragmenti keramičkih posuda, grube fature, su velikih dimenzija sa masivnim, horizontalno perforiranim, trakastim drškama, dna su ravna i zadebljana a dobro su očuvane i cilindrične masivne stope. Posude su ukrašene uređenim ili štipanim barbotinom, a dosta je i fragmenata sa ornamentom izvedenim nalepljenom plastičnom trakom sa udubljenjima izvedenim prstom i oboda masivnih posuda sa udubljenjima na samom obodu ili odmah ispod njega. Osim fragmenata posuda ukrašenih batbotin tehnikom, grube fature, nađeni su i fragmenti posuda fine monohromne i fine bojene keramike, pet alatki od okresanog kamena, od kojih jedna od opsidijana, jedna fragmentovana koštana spatula sa kružnom perforacijom, vrh roga i veliki broj životinjskih kostiju (table 2 i 3).

U sondi 1 na prosečnoj dubini od 1m javlja se zemlja svetlo mrke boje i u poslednja dva otkopna sloja (VII, VIII o.s.), pokretni nalazi su malo-

brojni, sve je veći procenat zemlje žute boje, pa se na najnižoj niveleti od 1.74m (ugao tačka D) došlo do zdravice (skica 1). U dnu osmog otkopnog sloja, u jugozapadnom delu sonde bliže tački D, konstatovana je jama 1, čije je dno na dubini 1.89m. U njoj je otkriveno nekoliko manjih fragmenata keramičkih posuda i jedna fragmentovana životinjska donja vilica.

U istočnom delu sonde 2, bliže istočnom profilu (BC), na dubini od oko 1.35m (VI o.s.), konstatovan je ukop⁶ koji sadrži jaku koncentraciju lepa, većih fragmenata keramičkih posuda grube fature, nekoliko fragmenata fine slikane keramike, fragmentovanu kamenu paletu, fragmentovanu jezičastu kamenu sekiru, dva kremenja strugača i jedno kremenja jezgro, životinjske kosti i rogove, školjke i puževe (slika. 2, skica 3, tabla 4). Nema jasne promene u boji zemlje osim što je zemlja rastresitija, a prema zapadnom (DA) profilu primetno je opadanje broja pokretnih nalaza.

Granice prostiranja ukopa, koji je najverovatnije bio zemunica, nije bilo moguće odrediti zbog malih dimenzija sonde (2x3m) a ukop se dalje prostire u istočni profil. Zdravica je konstatovana na dubini od oko 1.50m (skica 3).

Slika. 2, sonda 2 istočni deo - koncentracija keramike, lepa i životinjskih kostiju

⁶ u terenskoj dokumentaciji označen kao jama 2

Slika. 3 - bagremar parcele gledan sa lokaliteta, tj. sa zapada

Rovovi 1 i 2 iz 2004. godine postavljeni su na nešto uzdignutijem terenu uz severnu granicu parcele nalazišta (slika. 3, karta 2).

Rov 1, u obliku slova "L" postavljen je na terenu bagremara (skica 4).

U površinskom otkopnom sloju rova 1 (do dubine od 0.20m) rastresita humusna zemlja mrke boje sadrži fragmente keramičkih posuda i sitnih nalaza raznorodnih praeistorijskih i istorijskih perioda, i recentnih životinjskih kostiju krupnih domaćih životinja (skica 5).

Od prvog otkopnog sloja, zemlja je rastresita, tamno mrke boje, sa dosta fragmenata keramičkih posuda, grumenja lepa i krupnih životinjskih kostiju, naročito uz jugo-zapadni (DE) profil. U narednim otkopnim slojevima (II i III), broj krupnih recentnih životinjskih kostiju (tzv. konjsko groblje od pre 50-tak godina) je sve veći, pa se iskopavanje dalje nastavilo samo u severo-zapadnom kraku rova, od prosečne dubine 0.85m.

Bogatiji kulturni sloj u severo-zapadnom kraku rova 1 prati se od prosečne dubine 0.65m. Arheološki nalazi su većinom fragmenti keramičkih posuda starčevačke kulture, velikih dimenzija, grube fature, ukrašene uređenim i štipanim barbotinom a nešto je manje sitnih nalaza (slika. 4, skica 4).

Slika 4, rov 1, VI o.s. koncentracija keramike

Na niveleti 0.80m (o.s. IV), uz jugo-zapadni profil (CəA) zemlja postaje kompaktnija i svetlija nego u prethodnom sloju dok je bliže severo-istočnom (BC) profilu i dalje tamno mrke boje i veoma rastresita. Otkopni slojevi IV i V sadrže životinjske kosti i krupnije fragmente keramike i sitnije fragmente keramičkih posuda koji su ukrašeni urezanim višestrukim valovnicama i koncentričnim krugovima pa se stoga mogu datovati u starije gvozdeno doba (skica 5). Zdravica se uz jugo-zapadni profil (CəA) javlja na dubini od 1.40m a rastresita zemlja tamno mrke boje uz severo-istočni (BC) profil ide do nivelete 1.50m (skica 5).

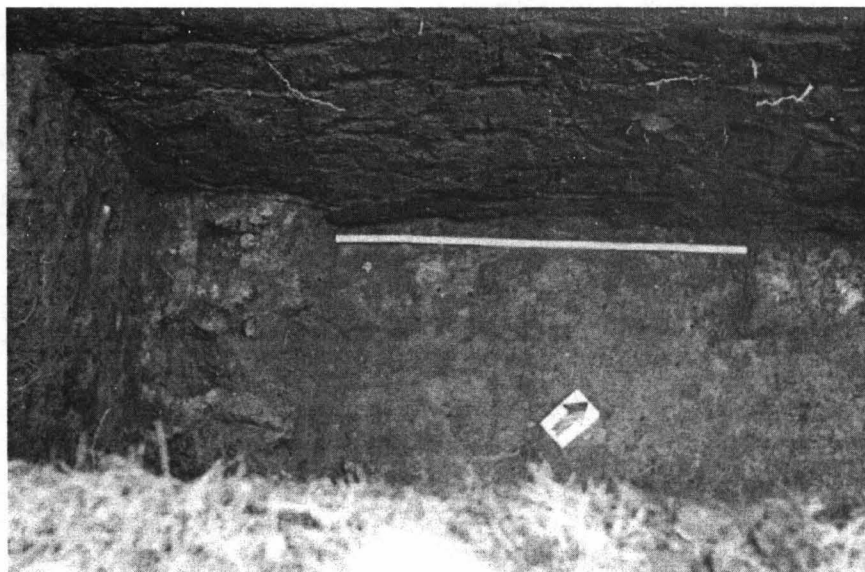
Rov 2 (karta 2), postavljen je u voćnjaku nekoliko metara severoistočno od rova 1, dimenzija 1x12m u pravcu severoistok - jugozapad i radi lakšeg praćenja rasprostiranja pokretnog materijala, podeljen je na tri jednaka dela (južni, srednji i severni).

U gornjim otkopnim slojevima, do prosečne dubine 0.40m (površinski, I i II o.s.), zemlja je mrke boje - humus, rastresita, sa fragmentima keramičkih posuda, različitih praistorijskih i istorijskih perioda i životinjskih kostiju (skica 6).

Kulturni sloj prati se od nivelete trećeg otkopnog sloja. Boja zemlje u tom otkopnom sloju prelazi u tamno mrku, i dalje je rastresita ali sada sa većim brojem krupnijih fragmenata keramičkih posuda, sitnih nalaza i životinjskih kostiju.

Od nivelete 0.90m kopa se samo u severnom delu rova. Na prosečnoj dubini od 1m boja zemlje postepeno prelazi u svetlo mrku, rastresita je i sadrži veliki broj fragmenata keramike, naročito uz profil sa središnjim delom (BᄁAᄁ), gde se na niveleti 1.35m javlja zona zapečene zemlje - vatrište, koja se pruža i u profile.

U osmom otkopnom sloju zemlja u sloju ima jači procenat lesne, žute, zemlje a na dubini 2m vide se obrisi ukopa koji se prostire od sredine severnog dela rova ka jugu i ispod zone zapečene zemlje uz južni profil (BᄁAᄁ) (slika 5).

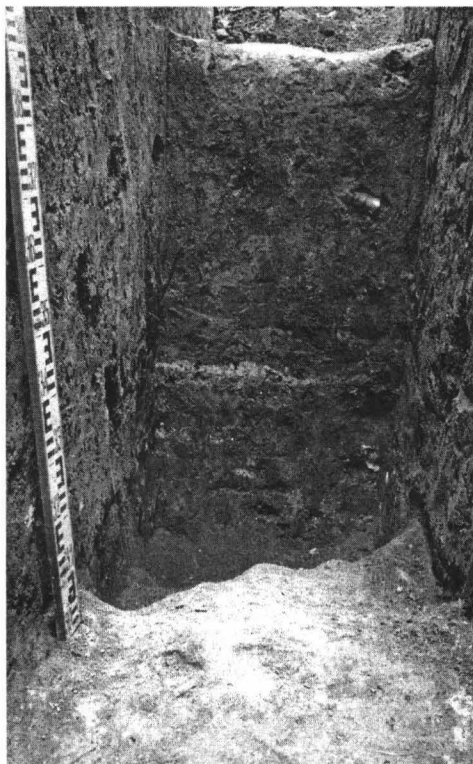
Slika 5, rov 2, severni deo, dno VIII o.s. zona zapečene zemlje i obrisi jame

Zona zapečene zemlje pruža se do tubine od 2.50m (skica 6), ispod sledi zemlja svetlo mrke boje, rastresita, izmešana sa gareži i žutom-lesnom zemljom, sadrži fragmente keramike starčevačke kulture i životinjske kosti. Taj starčevački ukop pruža se ka jugo-zapadu u središnji deo rova 2. Dno ukopa je na dubini od 2.80m. i stepenasto pada od severnog ka južnom profilu, bez definisanih granica jer ulaze u profile rova (slika 6, i slika 7).

Sonda 3 postavljena je na udaljenosti oko 3m jugo-istočno od rova 1 (karta 2).

Situacija je slična kao u rovovima 1 i 2, tj. ispod površinskog sloja humusa (rastresite zemlje mrke boje), sledi (od dubine 0.20m) sloj zemlje tamno mrke boje koja sadrži sitnije fragmente keramičkih posuda, raznorodnih praistorijskih i istorijskih perioda.

Slika. 6 rova 2, severni deo, JZ profil po skidanju zone zapečene zemlje i obrisi jame

Slika. 7 rova 2, severni deo, XIII o.s. dno starčevačkog ukopa, pogled odozgo

Nakon humusnog sloja sledi sloj zemlje tamno mrke boje, rastresite strukture, do najveće dubine u uglu, tačka C - 1.70m, koji u gornjim otkopnim slojevima sadrži i dalje fragmente keramičkih posuda kultura mlađih od Starčevačke kulture (Dubovac-Žuto brdo, vatinska, vinčanska) zajedno sa starčevačkim materijalom.

Od prosečne dubine 0.85m sledi kulturni sloj sa materijalom starčevačke kulture koji se mogu pratiti u dva ukopa - zemunice čije se dna levkasto spuštaju (jedne ka uglu, tačka A a druge ka uglu, tačka C) a granice nisu definisane (slika 8). Materijal se u najvećoj meri sastoji od krupnih fragmenata poluloptastih i loptastih posuda - lonaca velikih dimenzija, debelih zidova grube fakture, ukrašenih organizovanim barbotinom i plastičnim trakama sa udubljenjuma izvedenim prstom.

Dno zemunice - zdravice, je na dubini 1.90m od nivoa površine. Njihovo ukopavanje može da se prati od nivelete 1.00/1.10m, što znači da su bile duboke oko 0.80 - 1m a pretpostavljeni prečnik mogao bi da bude od 4 - 6m. Tragovi kolja od nadzemne konstrukcije nisu konstatovani uz ivice ukopa, a nizak i uzan banak zdravice koji ih razdvaja upućuje na to da su one možda bile u sastavu velike zemunice sa više prostorija.

Slika 8, osnova i JI profil

Sonda 5 postavljena je na parceli br. 3399/2 K.O. Starčevo (karta2, skica 7).

Nakon površinskog sloja i I i II otkopnog sloja rastresite humusne zemlje mrke boje sa arheološkim materijalom više perioda (starčevačka keramika, gvozdenodobna keramika, sarmatska keramika) od dubine 0.40 do prosečne dubine 1m sledi kulturni sloj u rastresitoj zemlji tamno mrke boje, sa pokretnim materijalom starčevačke kulture (skica 8).

Od prosečne dubine 1m pa do zdravice (na dubini 2.20m) prostire se sloj zemlje svetlo mrke boje koja sadrži veliki broj fragmenata masivnih keramičkih posuda, sitnih nalaza i osteološke ostatke dve individue⁷ (slika 9, slika 10 i slika 11).

Skeleti su otkriveni u okviru ukopa - zemunice čije se dno levkasto spušta, koja je verovatno prvobitno bila stambeni prostor a po napuštanju služila za sahranjivanje i otpad. Granice zemunice nisu konstatovane jer zalaze u profile sonde⁸ (slika 12). Nivo ukopa zemunice je na oko 1.40m dubine, pa je njena poznata dubina oko 0.70m a prečnik i više od 4m.

Slika 9, VII o.s., skeleti 1 i 2, snimak sa JZ

⁷ Skelet 1 je zgrčenac orijentacije JI - SZ a skelet 2 čine samo fragmenti viličnih i dugih kostiju.

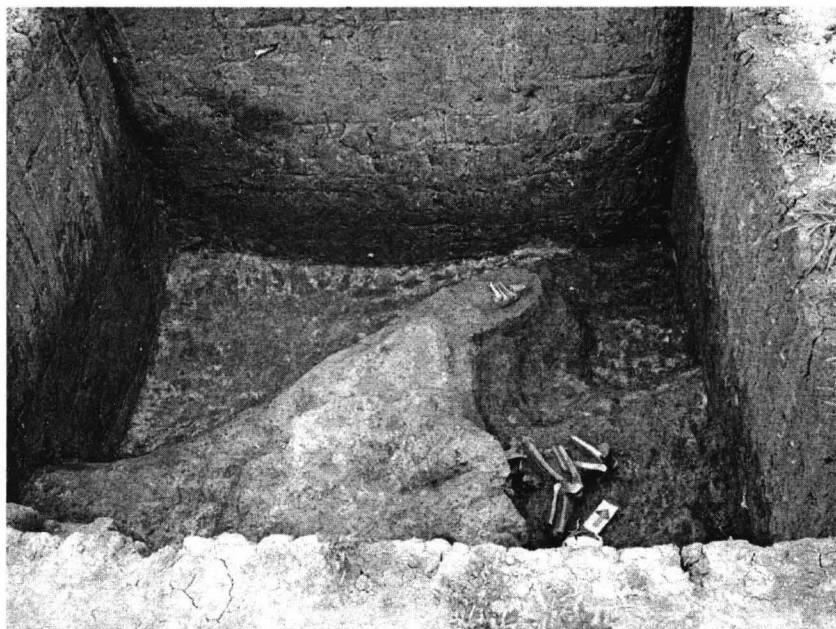
⁸ Osteološki materijal je na antropološkoj obradi.

Slika 10, IX o.s., skeleti 1 i 2, snimak sa SZ

Slika 11, IX o.s., skelet 1, snimak sa JZ

Slika 12, osnova sonde (IX o.s.), snimak sa SZ

Skelet 1 je bio spušten direktno na dno zemunice, tačnije na zdravicu, bez ukopavanja rake ili bilo kakve grobne konstrukcije. Položen je u klasičnom zgrčenom stavu, na desni bok, bez grobnih priloga. Skelet je solidno očuvan, krupnih i robusnih kostiju udova i veoma debelih zidova kalote. Oko i preko njega otkriveno je dosta nalaza od kojih dominiraju fragmenti posuda velikih dimenzija. To su u najvećem broju lonci poluloptaste i loptaste profilacije, grube fature ukrašene barbotin tehnikom (urećeni i štipani barbotin), i plastičnim trakama sa udubljenjima izvedenim prstom i nešto manje fragmenata fine monohromne i slikane keramike. Takođe je prisutno i dosta sinih nalaza (kamene i koštane alatke i sl.) i veliki broj životinjskih kostiju krupnih životinja, uz tragove gara u višim slojevima.

***

Zaštitna arheološka istraživanja 2003. i 2004. godine okoline arheološkog nalazišta Grad - Starčevo pokazali su da je deo naselja starčevačke kulture⁹, još uvek ostao neuništen nekadašnjim radom mašina

⁹ Prostire se po okolnim baštama, van parcele koja je proglašena za arheološko nalazište pod zaštitom

ciglane. Naselje se, kako su pokazale sonde 2/2003 i 5/2004, širi oko 100m istočno i severoistočno od dosadašnje granice a koncentracija površinskih nalaza u baštama dalje ka jugu indicira njegovo širenje i u tom pravcu. Preciznije rečeno deo praistorijskog naselja nalazi se van granica zaštićene parcele (površine 2.80 ha), u okviru zaštićene okoline.

Preliminarnom obradom materijala može se zaključiti da se na lokalitetu najintenzivnije živelo tokom starčevačke kulture, u fazi starčevo IIb po D. Garašanin ili III po V. Milojčiću. Na to ukazuju fragmenti grube keramike ukrašene organizovanim barbotinom i slikane keramike sa ornamentima izvedenim tamnom bojom na svetloj podlozi (Garašanin D., 1954., 136.; Garašanin M., 1973., 37). U kasnijim periodima (starije bronzano doba, mlađe gvozdeno doba, antički priod, sarmatski preiod i dr.) na prostoru nalazišta Grad - Starčevo život je bio znatno kratkotrajniji.

Rezultati iskopavanja 2003. i 2004. godine ukazuju da naselje starčevačke kulture na nalazištu Grad - Starčevo nije u potpunosti devastirano i da bi se u što skorijoj budućnosti morao sistematski istražiti ceo prostor okoline nalazišta. Time bi se dobila horizontalna stratigrafska situacija tog svetski značajnog eponimnog neolitskog naselja, koja dosadašnjim istraživanjima nije definisana, i potvrdila do sada konstatovana vertikalna stratigrafija.

ÎNTINDEREA ȘI STRATIGRAFIA VERTICALĂ A SITULUI ARHEOLOGIC STARČEVO-GRAD

Rezumat

Situl arheologic este situat la cca. 3 km de malul stâng al Dunării și la 8 km sud-est de Pančevo. A fost descoperit cu ocazia lucrărilor desfășurate la țiglăria ce a funcționat în zonă în perioada 1912-1919. Fragmentele ceramice și piesele descoperite cu acest prilej au fost depozitate la muzeul din localitate.

Săpături arheologice și sondaje efectuate în 1928, 1931, 1932, 1969-1970 au demonstrat importanța arheologică a acestui sit. La propunerea Muzeului Național din Pančevo în 1990 a fost declarat sit arheologic de importanță deosebită. Din anul 1997, Institutul pentru Protecția Monumentelor a început cercetări de suprafață pentru a delimita granițele efective ale așezării neolitice. În perioada 2003-2004 au fost întreprinse săpături arheologice în acest scop.

În prima campanie arheologică, iulie 2003, a fost delimitată partea estică și a fost extinsă marginea de sud (sondele 4, 1, 3/2003 și harta 2). S-a constatat că există un bogat strat de cultură în afara parcelei delimitate ca monument istoric, ceea ce ar putea constitui un motiv pentru extinderea perimetrului acesteia (sonda 2/2003, harta 2).

A doua campanie arheologică, iunie 2004, a dus la delimitarea graniței nordice a așezării (sonda 4/2004, harta 2) și la urmărirea extinderii acesteia în afara terenului ocrotit, spre est (sonda 5/2004, harta 2) și nord-est (sonda 3/2004, harta 2).

Sonda 3, șanțul 4/2003 și sonda 4/2004, printr-o săpătură puțin adâncă (pământul steril apare la 0,5 m) și un număr mic de obiecte aparținând unor epoci diferite, delimitează granița de sud (fig. 1) și confirmă granița de est și nord, stabilită în 1997.

Sondele 1 și 2 din 2003 (harta 2) prezintă o stratigrafie verticală aproape identică. Până la -0,40 m adâncime (strat I și II de arătură – humus de culoare închisă) au fost descoperite fragmente ceramice mărunte aparținând unor perioade istorice diferite (antică, sarmată, fierului, bronzului mijlociu, cultura Starčevo) (profil 1, 2, pl. 1).

Urme arheologice mai consistente au apărut în straturile inferioare (III-VII). Între 0,40-0,70 m adâncime (pământ amestecat de culoare închisă) procentul materialelor aparținând culturii Starčevo este mai mare comparativ cu straturile anterioare.

Începând cu adâncimea medie de 0,70 m inventarul mobil este mult mai numeros. Apar fragmentele ceramice de factură grosieră și dimensiuni mari. Toarele sunt perforate orizontal, fundurile plate și îngroșate, prezintă baza cilindrică, masivă. Vasele sunt ornamentate cu barbotină organizată, dar există și fragmente cu decorații plastice aplicate, ornamentate cu alveole realizate cu degetul. Pe buza vaselor sau imediat sub ea au fost plasate alveole. Ceramica fină este monocromă sau colorată. Au mai fost descoperite 5 unelte din piatră cioplită, una din obsidian, un fragment de spatulă cu o perforație, un vârf din corn și un număr mare de oase de animale (pl. 2, 3).

În secțiunea 1, la adâncimea medie de -1 m apare pământ de culoare deschisă și în ultimele două straturi (VII și VIII) inventarul este mult mai sărac. Pe măsură ce adâncimea crește pământul galben devine preponderent, astfel că la -1,74 m (colțul D) s-a ajuns la pământul steril (profil 1). În partea inferioară a stratului VIII, în partea de sud-vest a secțiunii, aproape de colțul D, s-a conturat groapa 1 al cărui fund este la adâncimea de -1,89 m. În ea au fost descoperite câteva fragmente ceramice și o parte din falca inferioară a unui animal.

În partea de est a sondei 2, aproape de profilul estic (BC), la aprox.-1,35 m (strat VI) s-a constatat o groapă (nr. 2) în a cărei umplutură a fost descoperită o cantitate mare de chirpic, fragmente ceramice grosiere, câteva fragmente de ceramică pictată, o spatulă fragmentară din piatră, un topor din piatră de formă alungită, două lame și un nucleu din piatră, oase de animale, coarne, scoici, melci (fig. 2, pl. 4). În partea de vest, spre profilul (DA) s-a remarcat o scădere a inventarului. Mărimea acestui bordei nu a putut fi delimitată datorită dimensiunilor mici ale sondei (2x3 m), el continuă în profilul estic. Pământul steril apare la adâncimea de -1,5 m.

Șanțurile 1 și 2 din 2004 au fost amplasate pe un teren mai înalt de-a lungul graniței nordice a sitului (fig. 3, harta 2). Șanțul 1, în formă de L, a fost executat pe terenul pădurii de salcâm.

În șanțul 1, pământul arat (0,20 m) de culoare închisă conține fragmente ceramice, oase și obiecte mărunte ce au aparținut unor perioade istorice diferite (schița 5). Fragmente ceramice ceva mai numeroase, oase mari și urme de chirpic au apărut îndeosebi de-a lungul profilului sud-vestic (DE). Straturile următoare (II și III) au conținut un număr mare de oase de animale domestice recente. Este vorba de așa numitul cimitir al cailor de acum 50 de ani, cu o întindere mare. Săpătura a continuat numai în partea de nord-vest a șanțului, la o adâncime medie de -0,85 m. În această zonă de la -0,65 m au apărut multe piese aparținând

culturii Starčevo: fragmente ceramice de mari dimensiuni, de factură grosieră, ornamentate cu barbotină organizată și rare obiecte mărunte (fig. 4).

La -0,80 m adâncime (niv. IV), de-a lungul profilului sud-vestic (C3A), pământul devine mai compact și mai lutos decât în stratul anterior, însă în apropierea profilului nord-estic (BC), pământul este în continuare de culoare închisă și prezintă urme de locuire.

Straturile IV și V conțin oase de animale, fragmente ceramice decorate cu incizii arcuite dispuse paralel și în cercuri concentrice. Ele au fost datate în perioada târzie a fierului. Pământul steril de-a lungul profilului sud-vestic (C3A) apare la adâncimea de -1,40 m, iar pământul de culoare mai închisă se păstrează de-a lungul profilului nord-estic până la adâncimea de -1,50 m.

Șanțul 2 (1x12 m) orientat NE-SE, se află situat într-o livadă, la câțiva metri pe direcția NE față de șanțul 1 (harta 2). Pentru o mai ușoară urmărire a răspândirii materialului arheologic a fost împărțit în trei părți: sud, mijloc și nord.

În stratul superior, până la -0,40 m (niv. I și II) pământul este de culoare închisă cu fragmente ceramice (aparținând diferitelor perioade istorice) și oase de animale. Stratul de cultură neolitic începe cu nivelul III și conține fragmente ceramice și oase de animale. De la -0,90 m săpătura continuă numai în partea de nord. La adâncimea de -1 m pământul se deschide la culoare și conține mai multe fragmente ceramice, mai ales către profilul din partea de mijloc (B3A3), unde de la -1,35 m adâncime apare o zonă cu pământ ars, probabil vatră, care se continuă în profil. În nivelul VIII crește procentul de pământ galben, iar la -2 m se văd urmele gropii în profilul săpăturii. Ea se întinde de la mijlocul părții de nord a șanțului spre sud și sub zona de pământ ars de-a lungul profilului de sud (B3A3) (fig. 5).

Zona pământului ars se întinde până la -2,5 m adâncime. Dedesubt urmează pământ de culoare mai deschisă amestecat și cu loess galben. Conține fragmente ceramice Starčevo și oase de animale. Groapa Starčevo se întinde spre sud-vest în partea de mijloc a șanțului 2. Fundul gropii, ce se adâncește lin de la nord spre sud, este la -2,80 m și intră în profilul șanțului (fig. 6).

Sonda 3 este situată la 3 m sud-est de șanțul 1 (harta 2). Situația stratigrafică este asemănătoare cu cea din șanțurile 1 și 2. Stratul cu pământ arat (-0,20 m) de culoare închisă conține fragmente ceramice mărunte din diferite perioade istorice. După stratul de humus urmează stratul de pământ de culoare închisă, cu cea mai mare adâncime de -1,70 m în punctul C. Acesta, în partea superioară prezintă un nivel cu fragmente ceramice aparținând unor perioade mai recente (Dubovac-Zuto Brdo, Vatina, Vinča, dar și Starčevo). De la adâncimea medie de -0,85 m urmează stratul de cultură cu material Starčevo care se poate urmări în două gropi-bordeie al căror fund coboară spre stânga (una către colț-punctul A, iar alta spre colțul C), dar granițele nu sunt definite (fig. 8).

Materialul, în cea mai mare parte fragmentar, aparține unor vase semisferice și sferice, oalelor de dimensiuni mari cu pereți groși, decorate cu barbotină organizată, benzi plastice în relief și alveole realizate cu degetul.

Bordeiul a fost depistat la adâncimea de -1,1 m și fundul său este la -1,90 m, ceea ce înseamnă că a avut o adâncime de 0,80-1 m, cu un diametru presupus de 4-6 m. Urmele parilor ce susțineau construcția nu au fost surprinse în afara gropii, ceea ce indică ipoteza că ar fi fost plasați în interiorul bordeiului cu mai multe camere.

Sonda 5 a fost plasată pe parcela nr. 3399/2 K.O. Starčevo.

După straturile de suprafață I și II (humusul și pământul de culoare închisă) cu material arheologic aparținând mai multor perioade istorice, de la adâncimea de -0,40 m

până la adâncimea medie de -1 m, urmează un strat de cultură de culoare închisă cu material ceramic Starčevo. De la adâncimea medie de -1 m până la -2,20 m urmează un strat de pământ de culoare mai deschisă, cu fragmente ceramice de mari dimensiuni sau mărunte și rămășițe osteologice de la doi morți (fig. 9, fig. 10, fig. 11). Scheletul nr. 1 este în poziție chircită, cu orientare SE-NV, în timp ce scheletul nr. 2 conține numai fragmente din mandibulă și câteva oase.

Scheletele au fost descoperite cu ocazia săpării bordeiului, al cărui fund se adâncește spre stânga și care, probabil, în prima fază a fost locuit, iar după abandonare, în spațiul său, au fost aruncate resturi și efectuate înhumări. Suprafața locuinței nu a fost delimitată pentru că ea s-a continuat în peretele sondei (fig. 12). Nivelul gropii bordeiului este în jur de -1,40 m adâncime (cea cunoscută de -0,70 m), iar diametrul mai mare de 4 m.

Scheletul a fost plasat direct pe fundul bordeiului, mai exact pe pământul viu, fără a se vedea urmele gropii funerare sau ale unei alte construcții funerare. Este în poziția chircită clasică și nu are inventar funerar. Scheletul este bine păstrat cu oase mari și robuste și cu pereți calotei foarte groși. În jurul lui și peste el au fost descoperite numeroase fragmente ceramice de mari dimensiuni, vase semisferice și sferice decorate cu barbotină organizată și benzi plastice ornamentate cu alveole realizate cu degetul, câteva fragmente fine monocrome și pictate, numeroase obiecte mărunte din piatră și silex și un mare număr de oase de animale. Urme de arsură au fost sesizate în mai multe straturi.

Cercetările arheologice din perioada 2003-2004 au demonstrat că o parte a așezării aparținând culturii Starčevo (ce se întinde și în grădinile din afara spațiului rezervației) a rămas încă nedistrusă de activitatea Țiglariei. Așezarea, după cum o arată sondele 2/2003 și 5/2004, se întinde la cca. 100 m E și NE de la granița actuală, iar numeroasele descoperiri de suprafață din grădini indică extinderea spre sud a graniței sitului, o mare parte a sitului preistoric aflându-se în afara graniței rezervației arheologice.

Prelucrarea preliminară a materialului poate să concluzioneze că cea mai intensă locuire a fost în timpul culturii Starčevo, faza IIb după D. Garašanin sau III după V. Milojević. Ipoteza este susținută de fragmentele ceramice ornamentate cu barbotină organizată și de cea pictată în culori închise pe fond deschis. În perioadele mai târzii (bronz timpuriu, hallstatt, antică, sarmată, etc.) spațiul Grad - Starčevo a fost mult mai puțin intens locuit.

Rezultatul săpăturilor din 2003-2004 arată că așezarea aparținând culturii Starčevo nu a fost în totalitate distrusă de lucrările Țiglariei, ea fiind bine păstrată și în spațiul din afara rezervației arheologice. De asemenea a fost stabilită pentru prima dată stratigrafia verticală a acestui important sit arheologic.

LISTA ILUSTRAȚIILOR

Harta 1 – Localizarea sitului arheologic.

Harta 2 – Starčevo Grad, localizarea săpăturilor din campaniile arheologice: 1991-1999, 2003, 2004.

Fig. 1. - Sonda 3/2003 – profilul de vest.

Fig. 2. - Sonda 2 partea estică – concentrație ceramică, chirpic, oase de animale.

Fig. 3. - Parcela cu salcâmi privită din partea vestică a localității.

Fig. 4. - Șanț 1, nivel VI o.s. fragmente ceramice.

Fig. 5. - Șanț 2, partea nordică, ultimul strat VIII o.s., zona pământului ars și profilul gropii.

Fig. 6. - Șanțul 2, partea nordică, profil sud-vestic, după îndepărtarea pământului ars și profilul gropii.

Fig. 7. - Șanțul 2, partea nordică, XIII o. s. ultimul strat al săpăturii Starčevo, vedere de jos în sus.

Fig. 8. - Baza profilului de sud-est.

Fig. 9. – VII o.s. scheletele 1 și 2, vedere din sud-vest.

Fig. 10. - IX o.s., scheletele 1 și 2 vedere din nord-vest.

Fig. 11. – IX o.s., scheletul 1, vedere dinspre sud-vest.

Fig. 12. – Baza secțiunii (IX o.s.), vedere dinspre nord-vest.

Pl. 1 – Materiale arheologice provenite din săpături.

Pl. 2 - Materiale arheologice provenite din săpături.

Pl. 3 - Materiale arheologice provenite din săpături.

Pl. 4 - Materiale arheologice provenite din săpături.

Profil 1-11 - Profile și grunduri ale săpăturilor.

BIBLIOGRAFIJA

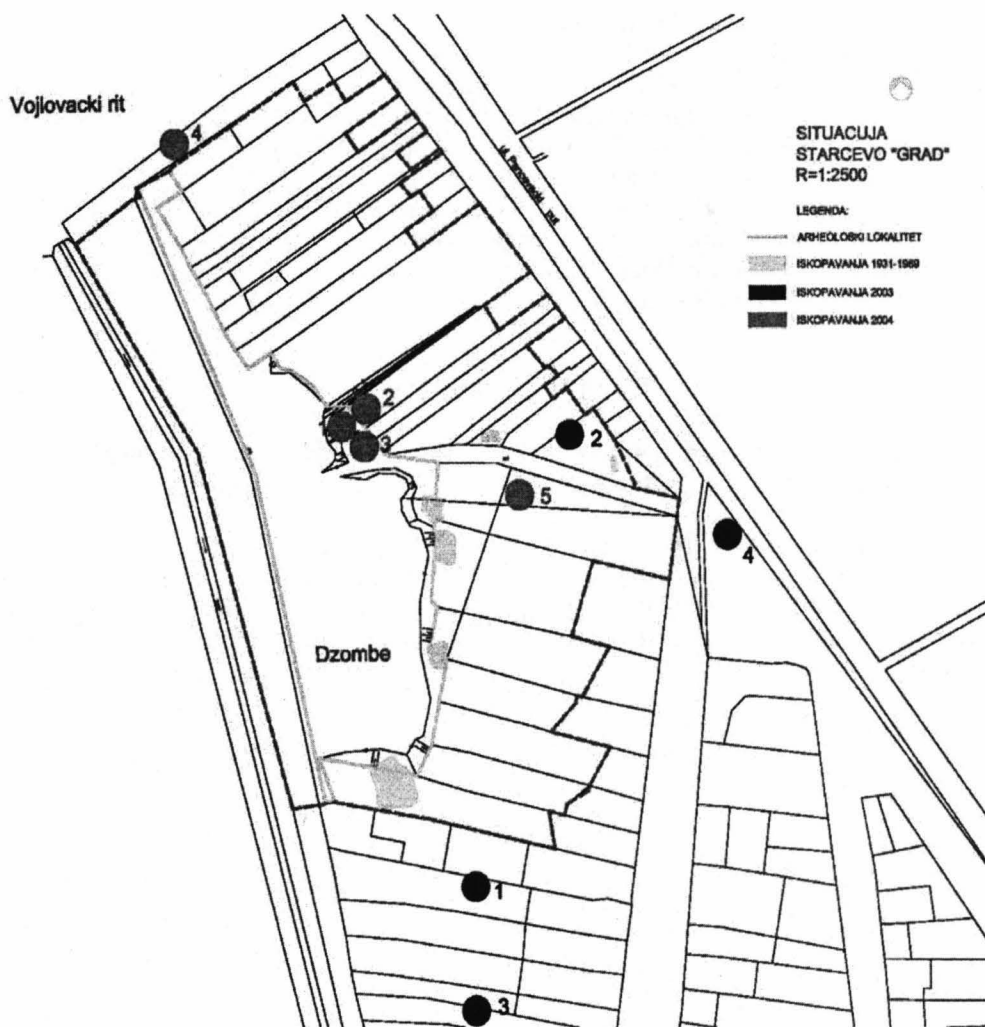
GARAŠANIN-ARANĐELOVIĆ D., 1954: - *Starčevačka kultura*, Ljubljana.

GARAŠANIN D., 1984: *Naselje starčevačke kulture, Vinča u praistoriji i srednjem veku*, Beograd, 13-22.

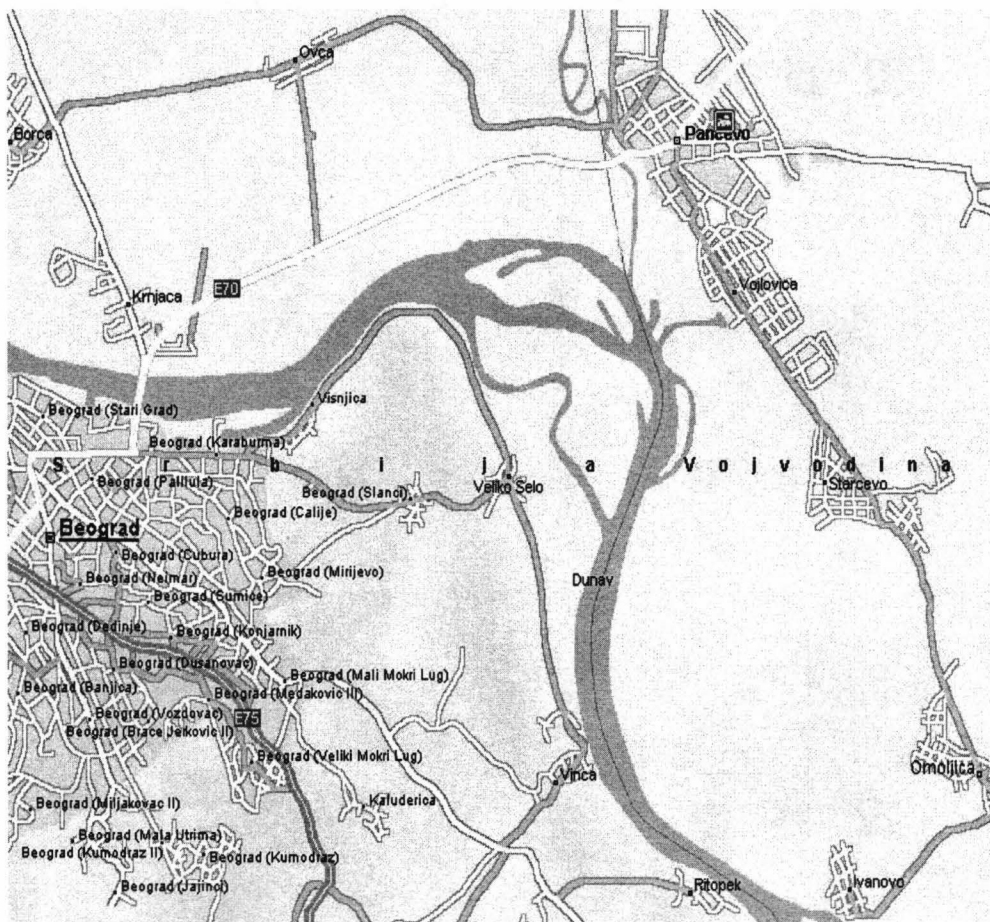
GARAŠANIN M., 1973: *Praistorija Srbije I*, Beograd.

TASIĆ D., 2005: *Miodrag Grbić život i delo*, Sremski Karlovci.

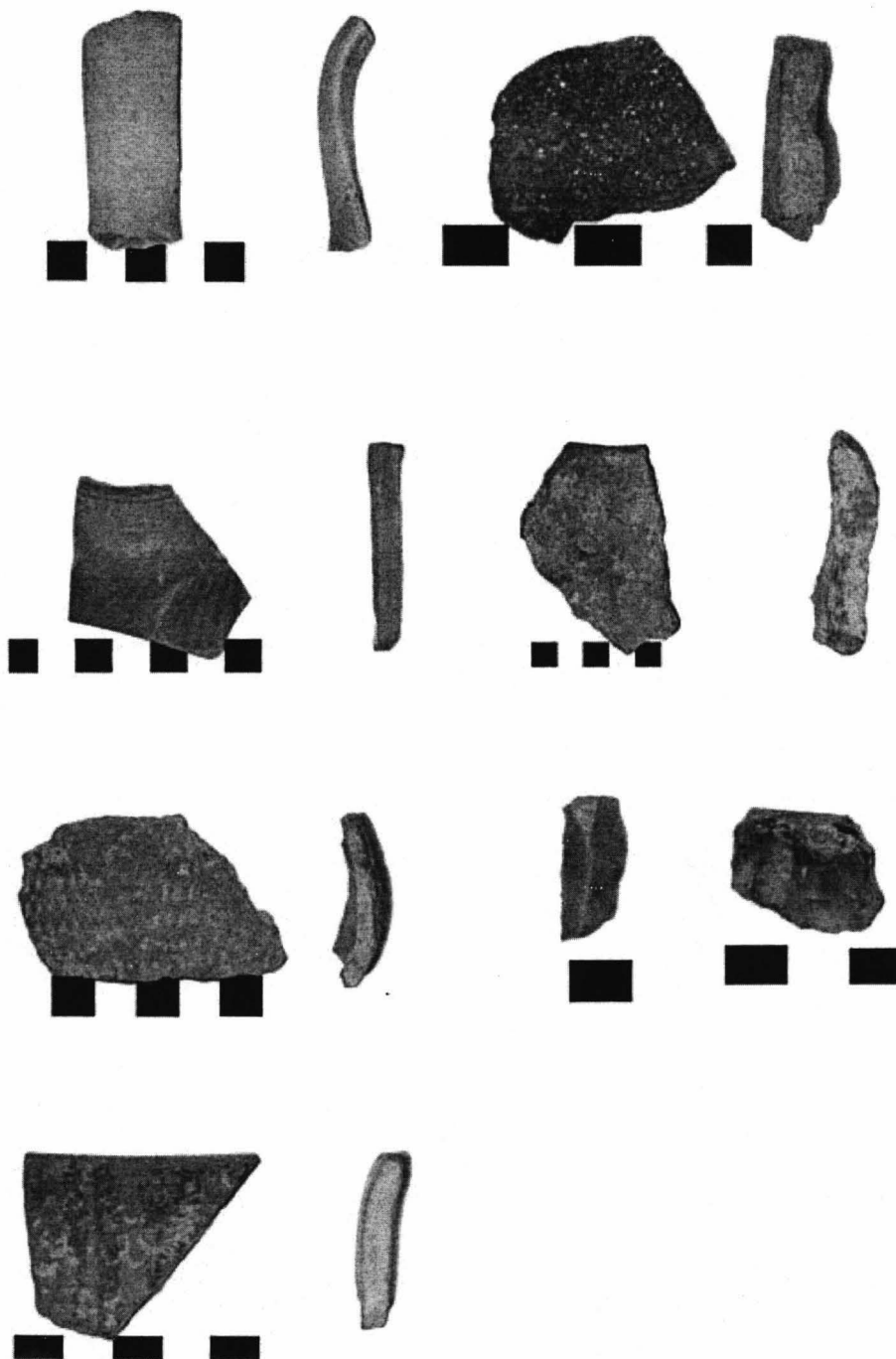
FENJKES V.J., GOLDMAN H., EHRICH R.NJ., 1933: *Excavations at Starčevo, season 1931 and 1932*, Bulletin of American School of Prehistoric Research No 9/1933, 33-54.

Karta/Harta 1.

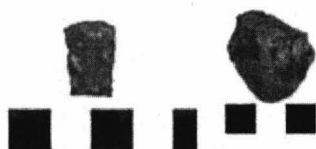
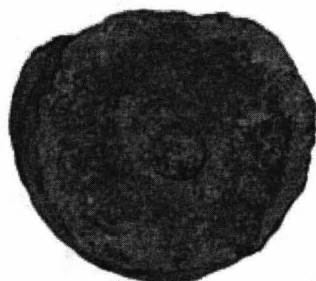
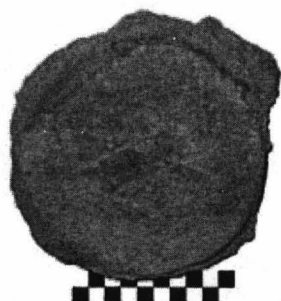
Karta/Harta 2.

Tabla/Planșa 1.

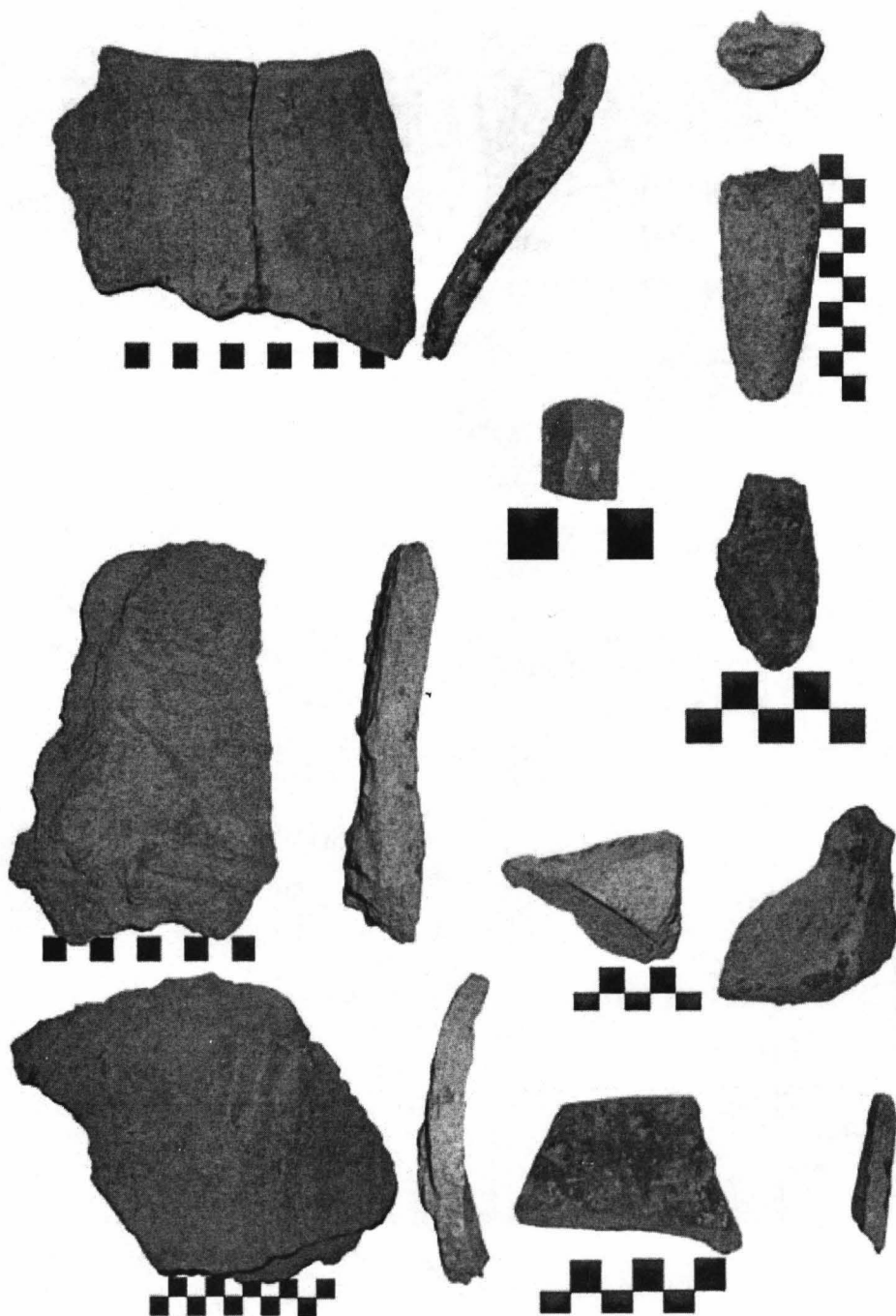

Tabla/Planșa 2.

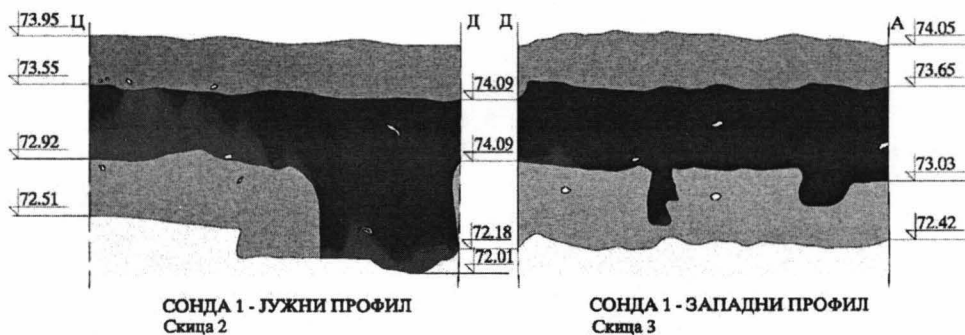

Tabla/Planșa 3.

Tabla/Planșa 4.

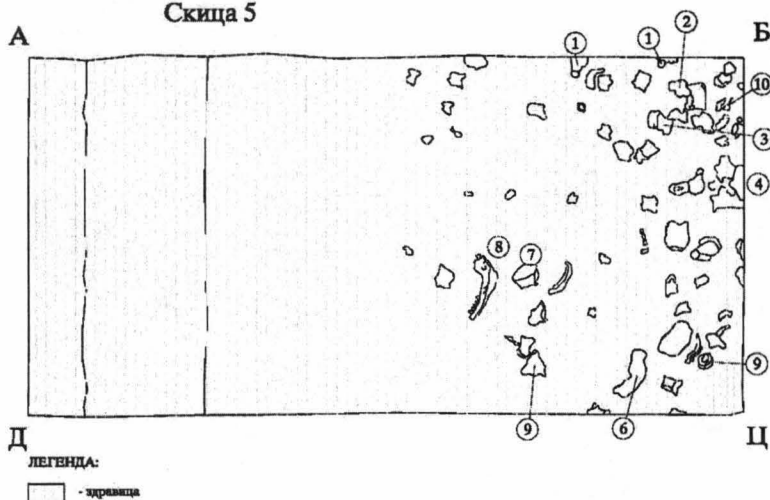
ЛЕГЕНДА:

■ жута земља - кукуруза
■ сива земља

■ тешко крва
□ - крвоток

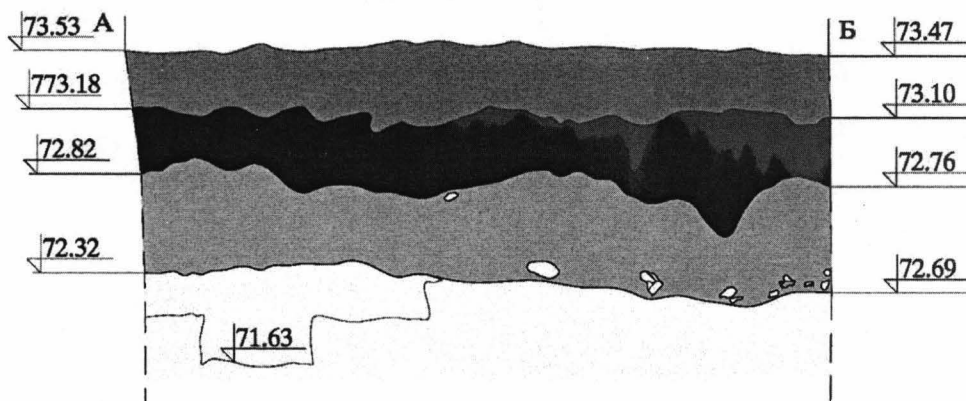
Profil 1

СОНДА 2 - ОСНОВА
Скица 5

1 - кост (АБ)	72.10м
2 - керамика	71.98м
3 - кост	72.01м
4 - керамика	72.11м
5 - д. вилица	71.01м
6 - жута земља	71.03м
7 - дно посуде	72.11м
8 - д. вилица	71.03м
9 - керамика	72.09м
10 - гарез - леп	71.94м

Profil 2.

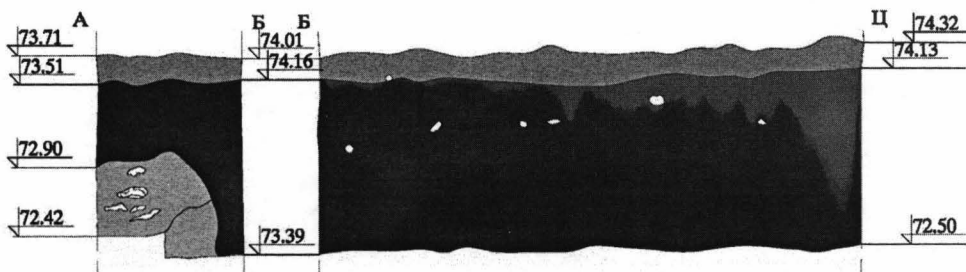
СОНДА 2 - СЕВЕРНИ ПРОФИЛ
Скица 7

ЛЕГЕНДА:

■ - мрка земља - хумус
■ - светло мрка

■ - тамно мрка
□ - зиданица

Profil 3.

РОВ 1 - ПРОФИЛ А-В

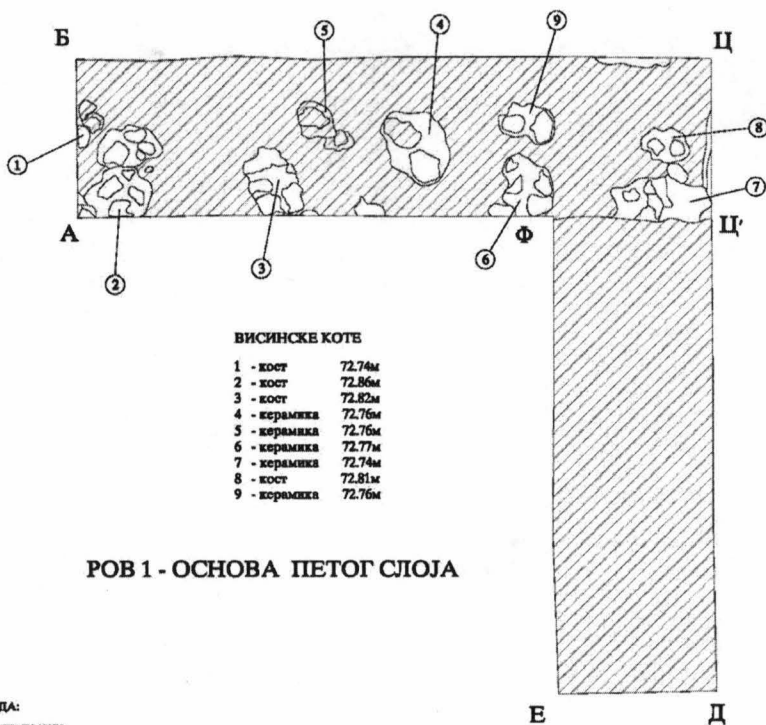
РОВ 1 - ПРОФИЛ В-Ц

ЛЕГЕНДА:

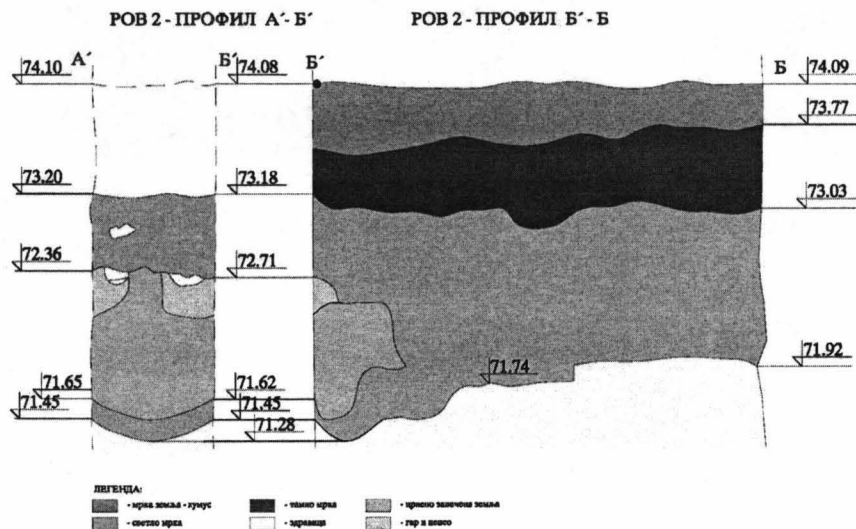
■ - мрка земља - хумус
■ - светло мрка

■ - тамно мрка
□ - зиданица

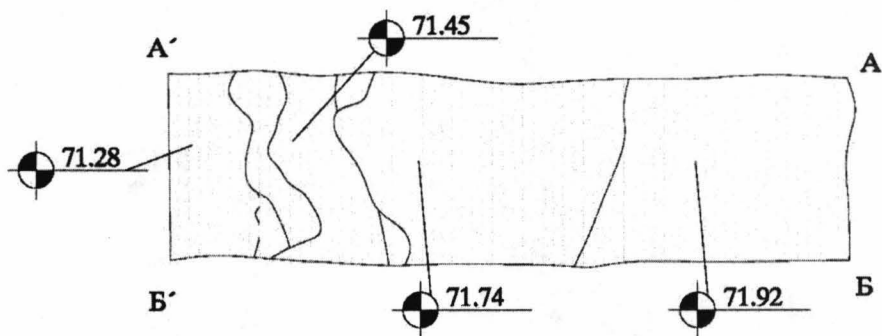
Profil 4.

Profil 5.

Profil 6.

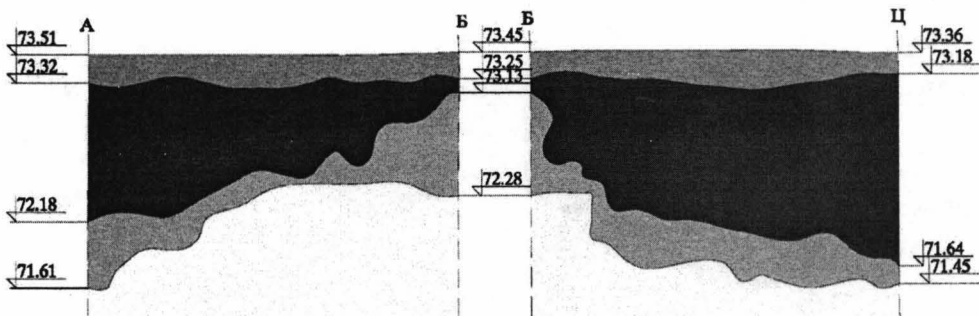

РОВ 2 - ОСНОВА 12 ОТКОПНОГ СЛОЈА

ЛЕГЕНДА:

□ - археолог

Profil 7.

СОНДА 3 - ПРОФИЛ А-Б

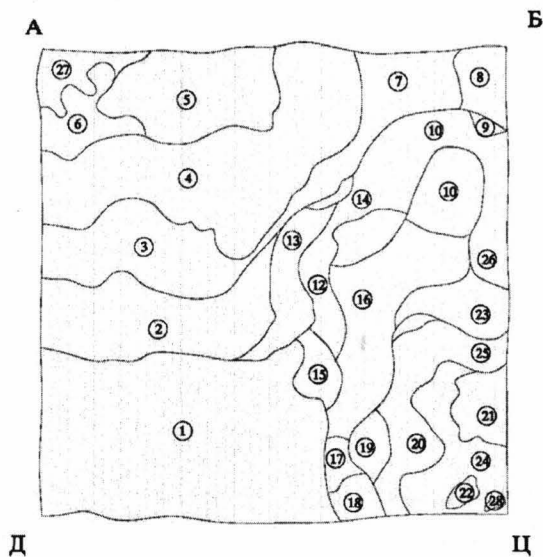
СОНДА 3 - ПРОФИЛ Б-Ц

ЛЕГЕНДА:

■ - археолог

□ - археолог

Profil 8.

ВИСИНСКЕ КОТЕ

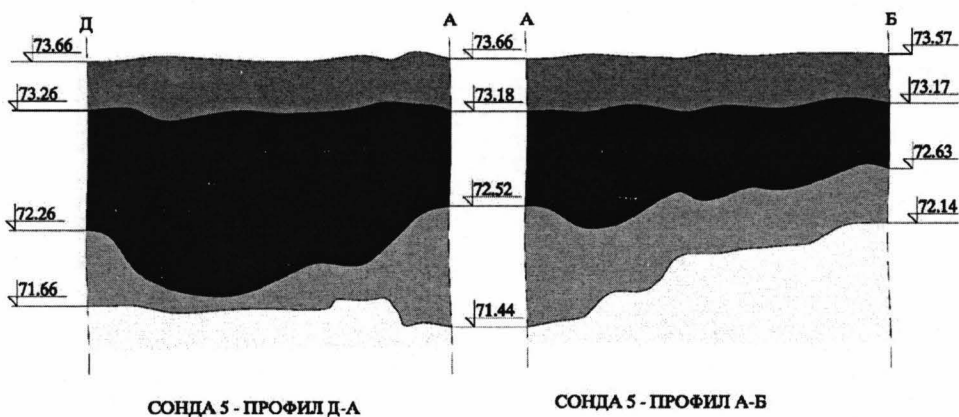
1 - 72.48m	15 - 72.09m
2 - 72.10m	16 - 71.92m
3 - 72.14m	17 - 71.80m
4 - 72.08m	18 - 71.75m
5 - 71.92m	19 - 71.81m
6 - 71.79m	20 - 71.67m
7 - 72.36m	21 - 71.62m
8 - 72.28m	22 - 71.55m
9 - 72.05m	23 - 71.59m
10 - 71.67m	24 - 71.56m
11 - 71.90m	25 - 71.84m
12 - 72.00m	26 - 71.85m
13 - 72.23m	27 - 71.61m
14 - 72.02m	28 - 71.46m

СОНДА 3 - ОСНОВА

ЛЕГЕНДА:

□ - зграда

Profil 9.

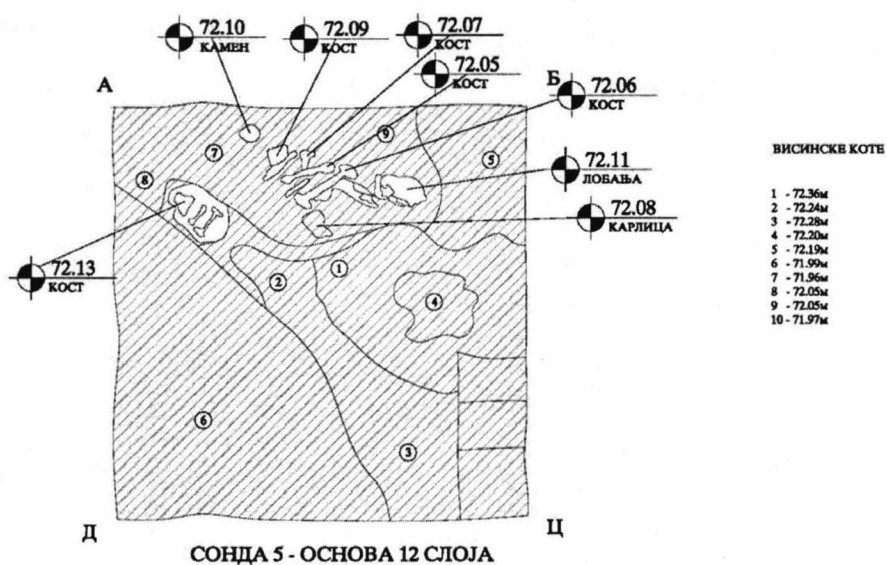

ЛЕГЕНДА:

■ - зграда
■ - зграда

■ - зграда
■ - зграда

Profil 10.

Profil 11.